

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Баланың эмоциялық интеллектісін дамытуда тәрбиешінің рөлі

ЖАРИЯЛАНДЫ
11.11.2025

ТІРЕК СӨЗДЕР

bilimger, ата-анамен серіктестік, мектепке дейінгі тәрбие, мониторинг, ойын, өзін-өзі реттеу, тәрбиешінің құзыреті, эмоциялық интеллект, эмпатия

СІЛТЕМЕ

<https://bilimger.kz/183791/>

Елтібаева Айза Бахытжанқызы

Тәрбиеші

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада мектепке дейінгі ұйымдардағы эмоциялық интеллектіні (EQ) дамытудың теориялық негіздері мен тәрбиешінің кәсіби-эмоциялық құзыретінің шешуші маңызы талданады. Эмоциялық интеллект – баланың өз сезімін тануы, реттеуі, өзге адамның күйін түсініп, әлеуметтік өзара әрекетте тиімді қатынас құра білу қабілеті. Зерттеуде тәрбиешінің үлгі-рефлексиялық рөлі, қауіпсіз эмоционалдық орта құру, эмпатиялық тыңдалым, тілдік және ойын-драматизациялық әдістер, өзін-өзі реттеу стратегиялары, ата-анамен серіктестік және мониторинг-бағалау тетіктері қарастырылады. Мектепке дейінгі кезеңде эмоциялық интеллектіні мақсатты дамыту баланың тұлғалық тұрақтылығы мен оқу-танымдық белсенділігін, әлеуметтену сапасын арттыратыны негізделеді. Теориялық тұжырымдар мен практикалық ұсыныстар қазақстандық қазақтілді әдебиеттерге сүйене отырып берілген.

Кілт сөздер: эмоциялық интеллект, мектепке дейінгі тәрбие, тәрбиешінің құзыреті, эмпатия, өзін-өзі реттеу, ойын, ата-анамен серіктестік, мониторинг.

КІРІСПЕ

Соңғы жылдары әлемдік және отандық педагогика-психологияда эмоциялық интеллект ұғымы білім берудің барлық деңгейіне еніп, оқу бағдарламалары мен тәрбие жүйесінің басым бағыттарының біріне айналды. Эмоциялық интеллект (EQ) баланың өз

эмоцияларын тануы мен басқаруы, өзге адамның сезімін түсінуі, шешім қабылдау мен қарым-қатынаста эмоцияны саналы есепке алуы ретінде түсіндіріледі; бұл ұғымның ғылыми негіздері П. Саловей мен Дж. Майер еңбектерінен бастау алып, Д. Гоулманның кең тараған тұжырымдамаларымен танымал болды. Қазақ тіліндегі зерттеулер мен түсіндірмелер де EQ-дің мәнін осылайша айқындай отырып, оның баланың тұлғалық дамуы мен әлеуметтік бейімделуіне тікелей әсер ететінін көрсетеді.

Мектепке дейінгі жаста эмоциялық интеллектін дамыту – тек «жүйке-ерік» саласын қолдау емес, баланың тілдік, танымдық, моральдық және әлеуметтік дағдыларының интеграцияланған өсуі. Бұл жерде тәрбиеші кәсіби тұлға ретінде баланың эмоционалдық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін, сезімін атауға, реттеуге, өзгені түсінуге үйрететін жетекші тетікке айналады.

ТӘРБИЕШІНІҢ ЭМОЦИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТІ ЖӘНЕ ҚАУІПСІЗ ОРТА

Тәрбиешінің эмоционалдық құзыреті – өз күйін тану, өзін реттеу, кәсіби рефлексия, эмпатиялық тыңдау, жанжалды деэскалациялау және құндылыққа негізделген кері байланыс беру сияқты кешенді дағдылардан құралады. Балабақша бөлмесіндегі дауыс ырғағы, мимика, кеңістік ұйымдастыру, күн тәртібінің ритмі баланың жүйке жүйесіне тікелей әсер етеді: егер тәрбиеші баланы құрметпен қарсы алып, эмоциясын жоққа шығармай, «мен-хабарламалар» арқылы нақты мінез-құлыққа жауап беріп отырса, бала өзін қабылданған, қауіпсіз сезінеді, ал бұл – өзін-өзі реттеудің іргетасы. Тәрбиешінің эмоциялық моделін бала «оқып», сол бойынша өз әрекетін бейімдейді; сондықтан педагогтың кәсіби-эмоциялық гигиенасы, өзін күтудің тұрақты тәжірибелері (тыныс алу, қысқа рефлексиялық үзілістер, әріптестік супервизия) EQ дамуының экожүйесін қалыптастырады. Отандық практикалық материалдар тәрбиешінің бала эмоциясын тыңдап, оны дұрыс атауға көмектесуі, сенім мен қамқорлық атмосферасын жасауы тұлғалық тұрақтылық пен позитивті өзіндік бағалауды нығайтатынын көрсетеді.

ЭМПАТИЯЛЫҚ ҚАТЫНАС ЖӘНЕ ТІЛДІК ҚОЛДАУ

EQ дамуы ең алдымен тілдік тәжірибеге сүйенеді: эмоцияларды атау, мета-тілдік түсіндірмелер, сезім мен қажеттілік арасындағы байланысты ашу – баланың ішкі күйін саналылауға бастайды. Тәрбиеші «Қазір өзіңді қалай сезініп тұрсың?», «Денеңде бұл сезім қалай байқалады?», «Саған қазір не көмектеседі?» сияқты сұрақтар арқылы метатанымдық ойлану дағдыларын іске қосады. Эмпатиялық тыңдалым техникасы (қайта айтамын, нақтылаймын, сезімді айқындаймын) мен «мен-хабарламалары» (мысалы, «Мен бөлмеде айқай болғанда алаңдаймын, себебі өзгелерге кедергі келеді; біз қазір тынышталып, сосын ойынды жалғастырайық») баланың өзін реттеуді үйренуіне жағдай жасайды. Мұндай қарым-қатынас стилі эмоционалдық қауіпсіздікпен бекітіледі: балаға сезімнің «жақсы-жаман» деп жіктелмейтіні, бірақ кез келген сезімге лайықты

әрекет бар екені түсіндіріледі. Қазақ тіліндегі материалдарда эмоцияны тану мен коммуникацияны қолдау EQ құрылымының өзегі ретінде аталады; бұл тәсілдер бастауыш және мектепке дейінгі деңгейде бірдей өзекті.

ОЙЫН, ДРАМА ЖӘНЕ КӨРКЕМ-ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Мектепке дейінгі білім беруде эмоцияны «оқыту» ең табиғи орта – ойын арқылы жүреді. Рөлдік ойындарда бала «ұялу», «ренжу», «қуану», «қорқу» сияқты күйлерді бейнелеп, жағдайлық сценарийлерді қауіпсіз түрде сынайды; қуыршақ театры, ертегі терапиясы, пантомима, сурет пен музыка арқылы сезімін білдіру баланың символдық ойлауын, тілдік қорын әрі әлеуметтік қиялын кеңейтеді. Ойыннан кейінгі қысқа рефлексия (Не сезіндің? Қалай түсіндің? Басқа қандай шешім болуы мүмкін?) өз-өзіне сұрақ қою мәдениетін қалыптастырады. Отандық әдістемелік жазбаларда ойын, әңгіме, сурет салу мен драма элементтері эмоцияны тану, білдіру және реттеу қабілетін күшейтетіні көрсетіледі; осының бәрі тәрбиешінің мақсатты фасилитациясымен жүзеге асады.

ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ ЖӘНЕ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ ҚОЛДАУ

EQ дамуының маңызды желісі – дене-сезім-ойдың (body-affect-cognition) байланысын бала тілінде түсіндіру және күн тәртібіне қысқа регуляция құралдарын енгізу. «Тыныс санайық», «қарынға тыныс», «жылдам-баяу қозғалыс», «сергіту шеңбері», «тыныштық минөті», «қауіпсіз бұрыш» сияқты микропрактикалар жүйелі қайталанғанда бала ішкі шамадан тыс қозуды төмендетіп, импульсті тежеуді үйренеді. Мінез-құлықты қолдау позитивті рамкаларға сүйенеді: нақты күтілімдер, көрнекі ережелер, ұжымдық келісімдер, жағымды әрекетті күшейту. Бұл педагогикалық мәдениет «жаза-сыйақы» дихотомиясына емес, себеп-салдар тізбегін түсіндіруге және өзіндік жауапкершілікті қалыптастыруға негізделеді. Қазақ тіліндегі түсіндірмелік материалдар эмоцияны саналы реттеудің осындай дағдылары мәселені тиімді шешуге, коммуникацияны жақсартуға әкелетінін атап өтеді.

ОТБАСЫ-БАЛАБАҚША СЕРІКТЕСТІГІ ЖӘНЕ ЕРЕСЕК МОДЕЛІНІҢ БІРІЗДІЛІГІ

Бала эмоцияны көбіне ересек адамның моделінен үйренетіндіктен, балабақшадағы тәрбие стилі мен үйдегі қарым-қатынас мәдениетінің үйлесуі – негізгі шарт. Тәрбиеші ата-анамен тұрақты кері байланыс арналарын (жеке әңгіме, шағын кеңес, ақпараттық парақша, ортақ ережелер, үй тапсырмасы емес, «үй тәжірибесі») құрып, бірізді тілдік протоколдарды ұсына алады: сезімді тану сөздігі, «мен-хабарламалары», отбасылық

«рефлексия минуталары». Эмоция туралы ашық сөйлесу, сезімді кемсіту орын алмауы, дау кезінде кідіріс пен тыныс алудың қолданылуы, экран уақыты мен ұйқы гигиенасының сақталуы – тәрбиеші ұсынатын жалпыұйымдастырушылық қағидалар. Қазақ тіліндегі материалдарда тәрбиешінің баламен эмоциялық байланыс құруы, оны тыңдауы және дұрыс жауап үлгісін көрсетуі ата-аналармен де ортақ ұстаным болуға тиіс екені көрсетіледі.

МОНИТОРИНГ, БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ӨЛШЕМДЕР

EQ – өлшенетін қабілеттер жиынтығы болғанымен, мектепке дейінгі жаста қатаң тестілеуден гөрі процесті бақылау, сапалық деректер жинау және портфолиолық тәсіл тиімді. Тәрбиеші қарапайым бақылау карталарында баланың эмоцияны атауы, өзгеге эмпатия танытуы, көмектесуі, жанжалды келісіммен шешуі сияқты маркерлерді жүйелі белгілейді; ойыннан кейінгі шолулар мен сурет-туынды талдауы да құнды дерек береді. Бағалау – баланы «жақсы-жаман» деп бөлу емес, педагогикалық шешім қабылдауға арналған диагностикалық кері байланыс: қай әдіс жұмыс істеп тұр, қай жерде қосымша тілдік қолдау қажет, қандай регуляция құралы тиімді болды? Зерттеулер мектепке дейінгі жаста эмоциялық өмір шет қалмауы тиіс екенін, керісінше даярлық кезеңінен бастап EQ-ді мақсатты дамыту маңызды екенін көрсетеді; бұл бағыт этикалық принциптермен (құпиялық, стигматизациядан сақтану, ата-ананың ақпараттандырылған келісімі) ұштасуы керек.

ҚОРЫТЫНДЫ

Баланың эмоциялық интеллектісін дамыту – балабақшадағы тәрбиенің «қосымша» емес, өзегі. Тәрбиеші осы үдерістің басты агенті ретінде эмоционалдық қауіпсіз орта құрып, эмпатиялық тілдік қолдау көрсетіп, ойын-драма мен шығармашылық арқылы сезімді символизациялауға жағдай жасап, өзін-өзі реттеу стратегияларын күн тәртібіне енгізеді. Отбасымен серіктестік пен жүйелі мониторинг арқылы бұл тәжірибе бірізді және дерекке негізделген сипат алады. EQ-дің ерте жаста мақсатты дамуы баланың оқуға ынтасын, әлеуметтік дағдыларын, мінез-құлқын және тұлғалық тұрақтылығын арттырып, кейінгі мектеп кезеңіндегі академиялық нәтиженің де маңызды предикторы бола алады. Осылайша, тәрбиешінің эмоциялық және коммуникативтік құзыретін жүйелі қолдау – мектепке дейінгі білім беру саясаты мен практикасындағы стратегиялық басымдықтардың бірі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. **Bilimger.kz.** Балалардың эмоциялық интеллектісін дамыту әдістері. *Bilimger.kz* (13.04.2025). <https://bilimger.kz/177073/>

2. **Толегенова А.А., Дуанаева Ш.** Эмоциялық интеллектінің мектепке дейінгі балалардағы психологиялық ерекшеліктері. *KazNU Bulletin. Психология және социология сериясы*, №4 (43), 2012. <https://bulletin-psySOC.kaznu.kz/index.php/1-psy/article/download/570/415/830>
3. **Айқын.** «Эмоционалды интеллект маңызды ма?» *Aikyn.kz* (26.10.2019). <https://aikyn.kz/8273/10870-emotsionaldy>
4. **Kursiv Media (қазақша).** «Эмоционалды интеллект дегеніміз не». *Kursiv Media* (30.03.2025). <https://kz.kursiv.media/kk/2025-03-30/dnrt-emoczionaldyq-intellekt-degenimiz-ne/>
5. **Семей медицина университеті.** «Эмоциялық интеллект деңгейін қалай арттыруға болады?» (28.01.2022). <https://smu.edu.kz/2022/01/28/emociyalyq-intellekt-dengeyin-qalay-arttyruga-bolady/>
6. **Bilimdiler.kz.** «Баланың эмоционалды сферасын қалыптастырудағы тәрбиешінің рөлі». <https://bilimdiler.kz/ustaz/31821-balanyn-jemocionaldyk-sferasyn-kalyptastyrudagy-tarbieshinin-rol.html>

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.